

План «Шатун» 1918-го: федерація з Росією та антигетьманське повстання. П.Гай-Нижник в програмі Д.Шурхала «Історична Свобода»

(Радіо «Свобода», 15 листопада 2016 р.)

Опубліковано: *Гай-Нижник П. П.* План «Шатун» 1918-го: федерація з Росією та антигетьманське повстання. П.Гай-Нижник в програмі Д.Шурхала «Історична Свобода» (Радіо «Свобода», 15 листопада 2016 р.) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/28124661.html>

У середині листопада 1918 року гетьман Павло Скоропадський несподівано для багатьох проголосив федерацію з Росією, маючи на увазі не більшовицький уряд Леніна, а цю країну не більшовицькою чи ленінською, а тією, що була представлена опозиційним рухом білогвардійців. Натомість вже наступного дня, 15 листопада, Директорія оголосила гетьмана поза законом, почавши повстання, яке через місяць завершилося перемогою. Більше про ці події – такий собі план «Шатун» 1918 року – в інтерв'ю Радіо Свобода розповів історик Павло Гай-Нижник.

– Як виглядав розклад сил восени 1918 року?

– Станом на осінь 1918 року розклад сил кардинально змінився і був надзвичайно загрозливим для української державності. З одного боку були німецькі та австро-угорські війська, які вже були деморалізовані революцією в Німеччині, розвалом Австро-Угорщини і програшем у Першій світовій війні. З іншого – у «сірій зоні» між більшовицькою Росією та Українською державою було накопичення величезної сили більшовиків.

Павло Гай-Нижник

Троцький створив терористичну мережу в Україні
Павло Гай-Нижник

З третього боку було більшовицьке підпілля – Троцький створив терористичну мережу в Україні. З четвертого – було білогвардійське підпілля, яке орієнтувалося на генерала Денікіна. Ще, з п'ятого боку, було соціалістичне підпілля, в тому числі й радикальних українців.

Після завершення Першої світової війни важливим чинником був тиск держав-переможниць, які входили до Антанти. Вони не надто прагнули бачити на мапі Європи Українську державу.

– **Диспозиція набагато складніша, ніж зараз.**

– Плюс ще були анархічні елементи – банди, які здебільшого становили собою ватаги волюжог.

– **Але вони теж інколи порушували політичні гасла, піднімали політичні прапори.**

Політикою, як і зараз, тоді користувалися не лише із ідейних положень, а й із меркантильних

Павло Гай-Нижник

– Політикою, як і зараз, тоді користувалися не лише із ідейних положень, а й із меркантильних.

– **Ким тоді був гетьман Скоропадський? Та що спонукало його створити федерацію?**

– Ставши гетьманом, Скоропадський протягом всього періоду свого правління був самостійником. Але разом із тим, він вважав, що із Росією – але не більшовицькою – Україна мусить мати тісні зв'язки. Разом із тим, його політичний досвід не був достатнім – він тільки ставав політиком, що і далось взнаки.

Він попереджав: якщо будуть заколоти або виступи проти української держави, особливо серед українських громадян – то ми «погубимо українську державність взагалі і Україна загине».

Павло Гай-Нижник

Хочу нагадати, що за тиждень до Грамоти про федерацію він видав Універсал, де було сказано, що Україна не відступить від ідеї самостійності і попереджав: якщо будуть заколоти або виступи проти української держави, особливо серед українських громадян – то ми «погубимо українську державність взагалі і Україна загине».

– Отже, 24 жовтня гетьман каже про самостійність як доконаний факт, а 14 листопада він каже про федерацію з Росією. Що змінилося між цими двома датами?

Вже у червні розвідка штабу гетьмана доповідала, що українські соціалісти разом із більшовиками готують збройний переворот проти нього

Павло Гай-Нижник

– Вже у червні розвідка штабу гетьмана доповідала, що українські соціалісти разом із більшовиками готують збройний переворот проти нього. В цих інтригах був замішаний і німецький генштаб, в тому числі й майор Гассе, який свого часу вів перемовини зі Скоропадським про його переворот. Тобто, німці грали на два фронти.

– Я нагадаю, що генерал Павло Скоропадський став гетьманом наприкінці квітня 1918 року, поваливши Центральну Раду. Санкцію на переворот йому дали німці, які прийшли в Україну як союзники за умовами Берестейського мирного договору, але дуже швидко взяли ситуацію під свій контроль і стали забагато вирішувати в Україні. І саме вони санкціонували його прихід до влади.

– Німці, зі свого боку, називали це «активний нейтралітет».

– Дуже вдалий термін. Як з моменту приходу до влади склалися відносини гетьмана Скоропадського із українськими політичними силами?

Гетьман пропонував соціалістам посади в уряді. Всі вони відмовились вступати в уряд, крім соціалістів-федералістів, які дали своїх людей, хоч і нелегально

Павло Гай-Нижник

– Одразу після перевороту гетьман пропонував соціалістам посади в уряді, аби створити національну коаліцію. Всі вони відмовились вступати в уряд, крім соціалістів-федералістів, які дали своїх людей, хоч і нелегально. Тобто, такі особи як Дмитро Дорошенко (виконувач обов'язків міністра закордонних справ – ред.), були змушені вийти з партії і тільки тоді вступити в гетьманський Кабінет міністрів. У зв'язку з тим, що була політична блокада гетьманського уряду, він змушений був опертися на національну частину партії конституційних демократів – кадетів.

З того часу почалася підготовка повалення гетьманату. Перші свідчення, які прийшли з Державної варти в кінці червня, говорили про проведення нелегальних зборів, накопичення зброї та підготовку терактів. Тоді ж були заарештовані опозиційні лідери, але їх невдовзі відпустили – через тиск з боку німців та на прохання культурних діячів.

– Що заважало гетьману Скоропадському домовитись із українськими партіями: особисті конфлікти чи ідеологічні розбіжності?

Скоропадський хотів бачити буржуазну державу ліберального капіталізму зі свободою приватної власності

та ініціативи. Соціалісти хотіли соціалістичну державу

Павло Гай-Нижник

– Наріжним каменем було майбутнє України. Скоропадський хотів бачити буржуазну державу ліберального капіталізму зі свободою приватної власності та ініціативи. Соціалісти хотіли соціалістичну державу – вони керувалися інтернаціоналом. Соціалісти не йшли на компроміс, хоча й бачили, що відбувається в більшовицькій Росії.

Якщо ж говорити про це повстання, то воно готувалося ціле літо й під це були задіяні дуже великі кошти.

– **Чиї кошти?**

– Лідери соціалістичних партій були кооперативними діячами. Відтак були залучені кошти двох банків.

– **Це дивно, бо Ви самі сказали, що саме Скоропадський робив ставку на бізнес, на буржуазію.**

– Свобода бізнесу дала їм змогу обертати кошти через кооперативні установи.

Соціалісти діяли через кооперативні земські установи

Павло Гай-Нижник

Крім того, поки державна влада обростала чиновниками й державними структурами, соціалісти діяли через кооперативні земські установи. На місцевому рівні – хто не приєднувався до тих кооперативів, які очолювали соціалісти, тому не надавали кредитів. Тобто, ізолювали селян і водночас втягували їх у цю подію.

Інформаційну війну виграли на той час соціалісти

Павло Гай-Нижник

Інформаційну війну виграли на той час соціалісти. Все це, в основному, акумулювали один із лідерів есерів Микита Шаповал та генерал Осецький.

Вже у вересні почалися перемовини із більшовиками та з гетьманськими військовими, а невдовзі – із німецькими солдатськими радами, які утворилися в Україні після революції в Німеччині.

– **Ви кажете, що до підготовки антигетьманського повстання були причетні, з одного боку, російські більшовики, а з іншого – українські ліві. То цей план був все-таки привезений з більшовицької Росії чи визрів в Україні?**

Особа Скоропадського і його плани розбудови держави заважали всім. Тимчасова ситуація з'єднала всіх в одному колі – проти Скоропадського

Павло Гай-Нижник

– Особа Скоропадського і його плани розбудови держави заважали всім. Таким чином, тимчасова ситуація з'єднала всіх в одному колі – проти Скоропадського. І він про це знав. На той час у Києві в нього було приблизно 800 вояків гетьманської варти. Решта збройних формувань, які залишилися від Центральної Ради, були йому нелояльні. І саме з цими бойовими загонами готувалося повстання. У змовників був розумний розрахунок:

оточити Київ та ізолювати його. До того часу, поки висадяться війська Антанти, планували скинути Скоропадського та поставити Антанту перед доконаним фактом.

– Зазначу, що 24 жовтня Скоропадський не лише грамоту проголосив, а і зробив певні зміни в уряді – туди прийшли якраз українські соціалісти, які готували цей заколот.

– Це була його спроба піти на компроміс.

Він запросив в уряд соціалістів, які потім, після засідань уряду, збирались на конспіративних квартирах

Павло Гай-Нижник

Він запросив в уряд соціалістів, які потім, після засідань уряду, збирались на конспіративних квартирах.

Слухач: «А яку роль у цьому заколоті мав Семен Петлюра?»

– На той час Петлюра перебував у в'язниці, де його тримали, не пред'явивши обвинувачень. Однак, через земські установи та продажну поліцію він був у курсі всіх справ і мав певний вплив. Його вимагали відпустити освітянські культурні діячі. Друга лінія тиску на гетьмана через Петлюру йшла через Німеччину, де після революції велику роль відігравали соціал-демократи. Фактично, німці поставили ультиматум Скоропадському: якщо він не випустить Петлюру, то його звільнять силою.

У міністра внутрішніх справ було три варіанти, що робити з Петлюрою: він мав або раптово померти, або вийти на волю, або його планували вислати в Німеччину у запломбованому вагоні

Павло Гай-Нижник

У міністра внутрішніх справ було три варіанти, що робити з Петлюрою: він мав або раптово померти, або вийти на волю, або його планували вислати в Німеччину у запломбованому вагоні. У підсумку, гетьман наказав його відпустити під чесне слово, що Петлюра не буде брати участь у цьому заколоті. Проте вже наступного дня він порушив цю обіцянку. Утім, хоча він порушив свою обіцянку, розвідка доповідала: випускати Петлюру із в'язниці чи не випускати – маховик заколоту вже був запущений, він все одно відбудеться.

– Все-таки, ця спроба компромісу, коли гетьман намагався домовитися зі своїми опонентами видається ключовою в усій історії українських визвольних змагань 1917-1921 років. Навіть Петро Порошенко під час зустрічі зі студентами-істориками Київського університету зазначив з цього приводу:

«Брак єдності всередині українства призвів до поразки та втрати державності. Уявіть собі, якби чотири наші гранди тодішньої епохи – Грушевський, Винниченко, Петлюра і Скоропадський – змогли винести за дужки свої внутрішні розбіжності та об'єднатися перед зовнішніми викликами. Альтернативна історія чи «якбитологія» – це, на жаль, лише жанр фантастики. Насправді, історія дійсно не має умовного способу».

Президентів варто порадити, щоби його слова також не розходилися

зі справами. Адже ми зараз бачимо, що пан Порошенко не йде на компроміси

Павло Гай-Нижник

– Тут президентові варто порадити, щоби його слова також не розходилися зі справами. Адже ми зараз бачимо, що пан Порошенко не йде на компроміси. Тобто, історія його нічому не навчила, хоча він про це говорить.

– Цікава думка. А ось, що з цього приводу зазначили Ваші колеги-історики

Ігор Гирич: *«Це треба було робити раніше – не в листопаді, а влітку 1918 року. В цьому була певна провина й українських сил. Але, з іншого боку, Скоропадський дивився на українців, як на тих, хто мав його владу зробити ще більш національною. Але по суті, національною вона не була. Тому, в цьому біда не стільки українських сил, а самого Скоропадського.*

Скоропадський із самого початку зробив ставку на проросійські сили. Адже більшість в його уряді складала не українці, а малороси

Ігор Гирич

Адже він із самого початку зробив ставку на проросійські сили. Адже більшість в його уряді складала не українці, а малороси».

Іван Патриляк: *«Це біда і це бич будь-якої недеформованої політичної еліти. Ми бачимо ті самі проблеми в XVII-XVIII століттях, коли козацька верхівка, замість шукати внутрішні компроміси, втягувала у свої конфлікти зовнішні сили.*

В 1917-1920 роках незрілі політичні еліти втягували у внутрішню боротьбу зовнішні сили. Зрештою, як і зараз

Іван Патриляк

Подібна ситуація повторилася і в 1917-1920 роках, коли незрілі політичні еліти втягували у внутрішню боротьбу зовнішні сили. Тому з тієї точки зору, що наші еліти не були остаточно сформовані – зрештою, як і зараз – то інших варіантів розвитку, очевидно, не могло бути».

– Отже, гетьман України, щоб утриматись при владі, домовляється із російськими білогвардійцями. А українська опозиція, аби скинути цього гетьмана, домовляється про підтримку із російськими більшовиками. А чи були перспективи якогось порозуміння українців між собою?

– Спроби порозуміння були і в травні, були і влітку. Однак тут зіткнулися не лише амбіції, а й різні світогляди. Скоропадський дійсно просив допомоги йому. Адже він був військовиком, тривалий час жив у Петербурзі, був на війні, а тому й сам зізнавався, що не знав свого народу. Однак, замість допомоги, це було ідеологічно використано проти нього.

На листопад 1918 року він опинився у пастці як світових, так і внутрішніх подій. У нього не було власної політичної сили, тому зрада йшла зі всіх кіл. В цьому зашморгу Скоропадський не мав сил зберегти країну і саме через це йому довелось піти на дипломатичний крок.

Колективна молитва за гетьмана Скоропадського. Київ, квітень 1918 року

Дмитро Шурхало

Докладніше читайте тут: *Гай-Нижник П.П. Повалення Гетьманату П.Скоропадського: підготовка та здійснення (1918 р.)* // <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/224doc.php>